

“בתורתו של ר' גדליה”

פרקים מתורתו של הגאון ר' גדליה נדל זצ"ל, שנכתבו על ידי הרב יצחק שילת
הוצאת שילת, מעלה אדומים תשס"ד

הרב גדליה נדל זצ"ל (תרפ"ג-תשס"ד) נולד בליטא, ומגיל בר מצווה גדל במושב בלפוריה בעמק יזרעאל. בהמשך היה אחד מתלמידיו הקרובים ביותר של החזון איש. הוא שימש כרב שיכון חזון איש והיה אחד מראשי כולל חזו"א, אך באופן כללי התרחק מתפקידים ציבוריים. אף שנתאלמן ונדרש לגדל את ילדיו בעצמו, החליט משלב מסוים בחייו להתפרנס אך ורק מיגיע כפיו. במשך השנים העביר שיעורים קבועים לבני ביתו ולמספר מצומצם של תלמידים. צורת הניתוח שלו מבריקה, מקורית ויחד עם זאת פשוטה. ה'סטייפלער' אמר עליו שבכל דור יש דמות אחת כזאת, כמו ר' מנשה אילייר (מתלמידי הגר"א), אולי כמו האבן עזרא. הרב נסים קרליץ, מגדולי פוסקי זמננו, הספיד אותו ואמר שבהשוואה לדורו הוא היה גדול בחכמת התורה כמו הגאון מווילנא. הספר הינו סיכומי שיעוריו שנכתבו ע"י הרב יצחק שילת. השיעורים הועברו בין השנים תש"ן-תש"ס¹.

בסקירתנו נעמוד על דרכו המיוחדת, ואף נועזת לעתים, של הרב נדל בהתמודדות עם האתגרים שמציבה בפנינו החשיבה המדעית המודרנית. לשם כך נסקור מספר נושאים מרכזיים הנמצאים בספר: תורה ומדע, מקורות ההלכה ופרשנות לספר בראשית. הספר מכיל גם פרקים בנושאים "הליכה אחר הרוב" ו"תוספת שביעית", שאותם לא נסקור.

א. תורה ומדע

לדעת הרב נדל, כאשר נראה שיש סתירה בין התורה לבין המדע, או בין התורה לבין המציאות כפי שאנו מכירים אותה, במקרים רבים הטעות היא בהבנת התורה. הבנה נכונה של המקרא מחייבת, ניתוח, דיוק ובעיקר הכרה של כללי ודרכי הלשון במקרא. לדוגמא, מכיוון שחיות אינן מדברות, מסביר הרב נדל את הנחש בחטא אדם וחווה בדרך משל, כמייצג את הרוע והערמומיות בדומה לדמות השטן בספר איוב. מאידך, את הקושיא הידועה על מושב בני ישראל במצרים 430 שנה אי אפשר להסביר בדרך חידה או מליצה, אלא נראה לתרץ שבתקופת האבות, היה כל האזור בתחום השפעתה הפוליטית והתרבותית של האימפריה המצרית, והתורה כותבת "ומושב בני ישראל... במצרים" ולא 'בארץ' מצרים. התורה מציינת שהגר הייתה שפחה מצרית לשרה, כדי ללמדנו שאף שהשתייכה לקבוצה השלטת העדיפה להיות שפחה בבית אברהם. דוגמא אחרת, כאשר התורה מספרת לנו שאברהם ואנשיו ניצחו את ארבעת המלכים, הוא מסביר

¹ הספר נמכר מהבית ולא הופץ לחנויות, בגלל החדשנות שבדברים, שאינה מקובלת על כלל הציבור. הספר אזל, ובינתיים לא מתוכננת מהדורות נוספות. ניתן לקרוא ולהוריד את הספר מהבלוג של גלעד סרי לוי "ספר חברה תרבות", בכתובת: <http://seri-levi.com/blog/2008/11/13/mito>.

שאברהם ואנשיו נלחמו במסירות נפש והשתמשו בטקטיקות נכונות, על ידי חלוקת הכוחות ובחסות הלילה, וכך יכולים מעטים בדרך הטבע לנצח את הרבים. אין זה נכון לחפש נסים בכל מקום.

הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פי"ד; ראה גם ח"ב פ"ח) כותב שהידע המדעי בתקופת חז"ל לא היה מפותח כל כך ולא בא בקבלה מן הנביאים, אלא לפי מה שהיה ידוע בדורותיהם, לכן יש דברים בתחום הידע המדעי שטעו בהם. הרב נדל מוסיף כי גם דברים מסוימים שהרמב"ם חשבם לנכונים מבחינה מדעית, כיום אנו יודעים שטעה, גם הוא בוודאי היה מודה לנו בזה. יש שמתפלפלים בכל הלכה ברמב"ם. וכך ראוי, אבל דברים שהרמב"ם אומר עליהם שהם חכמת התורה באמת והכלולים בספר המדע ובמורה נבוכים אין מתייחסים ברצינות כלל. זו חוצפה כלפי הרמב"ם.

כאשר הוא מביא את יסודות חובתנו להכיר את המדע, הוא מדגיש בעיקר יסודות סברתיים, ואינו מסתמך על דברי חז"ל ביחס לחשיבות שיש בחישוב תקופות ומזלות (שבת עה, א). נשים לב שבמה שאמרו חז"ל "תקופות ומזלות" כוונתם לחלק המדעי שבאסטרונומיה, לחיזוי מזג האוויר וכד', ולא לחלק הנדרש להלכה, שהוא תלוי יותר במהלך הירח (רש"י ומהרש"א שם). ואם אמנם מדובר כאן במדע טהור, מתברר שכוונת חז"ל במאמרם זה להמריץ אותנו להיות מעודכנים בענייני מדע, כדי לזכות להוקרה מצד הגויים, ולקדש שם שמים, על פי הפסוק המובא שם: "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים".

ב. מקורות ההלכה

בפרק זה מסביר הרב נדל בצורה מעניינת ויסודית את סוגי ההלכות בתורה שבעל פה, מקורותיהם, ואת הכללים שבהם השתמשו חז"ל ללימודם על פי הסברא ועל פי לשון המקרא. נסקור כאן בתמצות רב את עיקרי משנתו של הרב נדל בנושא. בסקירה חסרים דוגמאות ופרטים חשובים רבים, ועל כן מומלץ מאוד לקרוא את הפרק במקור כדי לא להחסיר בהבנה הכוללת של הדברים.

הבסיס ללימוד ההלכה וללימוד בכלל הוא ההיגיון האנושי האוניברסלי. "דעת תורה" אינה עומדת במקום ההיגיון האנושי, "אם אין בינה אין דעת" (אבות פ"ג מ"ז), והבינה כאן היא ההיגיון.

להלכה יש שלושה מקורות: מקרא, סברא וקבוצה של הלכות יחידאיות ומצומצמות המוכרת כ"הלכה למשה מסיני". המקור האחרון לא נכלל בסקירה שלנו. כמו כן לא סקרתי פרק משני, חדשני ומעניין בנושא "מדברי סופרים".

1. המקרא – סיפור הלכתי

רעיון כותבים בלשון מליצה, פרוזה או פיוט, ובכך מחברים את האנשים לרעיון וגורמים להם להעמיק בו. לרעיון אין גבולות. לכל רעיון ניתן לתת פרשנות מרחיבה או מצמצמת.

מאיך, דינים או הלכה כותבים בלשון כבדה, טכנית ויבשה, באופן שרק אנשי משפט מתעמקים בה. זאת מכיוון שהחוק חייב להיות מדויק וברור. לכן כאשר סופרי המשפט רוצים לנסח חוק הם יכולים בהקדמה לתאר את הרעיון העומד מאחורי החוקים בלשון יפה ומושכת, אך את החוקים עצמם יאלצו לכתוב בלשון טכנית, כבדה ויבשה.

מאיך, בתורה הרעיונות ופרטי הדינים שזורים זה בזה. סגנונה יפה גם כשהיא עוסקת בחוקים ומשפטים, והיא מרשימה ומושכת את כל מי שקורא בה. על פי מסורת התורה שבעל פה, אם

נדייק בלשון הכתוב על פי כללי הלשון ודרכיה, נמצא בתורה את פרטי ההלכות המדויקות והמחייבות של המצוות. בכל מילה, בכל אות ובכל קמט לשון אפשר למצוא הלכות מדויקות. נביא דוגמא אחת, וכמותה יש רבות מספור. התורה פותחת את פרשת הייבום באופן ספרותי: "כי ישבו אחים יחדיו" (דברים כה, ה). אפשר היה לומר בפשטות, שאם אדם מת בלא בנים על אחיו לייבם את אשתו. אולם התורה משתמשת בלשון ספרותית, כדי להעביר לנו את הרעיון העומד מאחורי הייבום, כאשר גם הדינים שזורים בתוכו. מפסוק זה למדו חז"ל את ההלכה של "אשת אחיו שלא היה בעולמו", דהיינו שאם היבם נולד לאחר מות אחיו, אין דין ייבום. מצוות ייבום שייכת רק כששני האחים חיו באותו זמן (אפילו לרגע), ורק במקרה כזה הוא יוכל לקבל את נחלת הנפטר, להמשיך בדרכו, להוליד ילדים ובכך להקים שם לאחיו. לכאורה אפשר היה להמשיך ולהרחיב את הרעיון ולומר שרק אחים שגרמו ממש יחד יכולים לייבם, או שייבום יחול רק אם הוא היה גדול כאשר אחיו מת וכו'. בכל רעיון אפשר להמשיך ולהרחיב, או לצמצם ולקצר. אך מדיוק בכתוב אנו לומדים את הכוונה האמיתית בתורה.

2. לימוד תורה שבעל פה מלשון התורה

התורה שבכתב נמסרה למשה כצורתה, ונמסרה לו ההוראה לקרוא בתורה קריאה מדויקת, ולמצוא בה את כל פרטי ההלכות על פי המידות שהתורה נדרשת בהן, על פי כללי הלשון ודרכיה ועל פי השימוש בסברא. משה בחכמתו העמוקה למד את התורה עם הזקנים, פירש אותה לפי הכללים שקיבל והעביר את עיקרי ההלכות של התורה שבעל פה לדורות הבאים. כל אדם הגיוני היודע את כללי הלשון ומעיין היטב בתורה, ימצא בה את מה שחז"ל מצאו. צריכים להתרגל לעמול בפירוש הפסוקים ולראות בכך חלק יסודי מהלימוד. אמנם ידיעותנו בחכמת הכתוב דלה וחלשה לעומת חז"ל, ולכן לא נעיז להתווכח עם חז"ל על הבנת הכתוב, אלא רק נעקוב אחר דברי חז"ל וכך נלמד את דרך לימודם.

אמנם לפי הרמב"ם משתמע (בפתיחת פיה"מ ובעמ' לז שם; בשורש השני בספר המצוות) שההלכות העיקריות של התורה שבע"פ נמסרו למשה. אך אין צורך בכך שהרי גם לדעת הרמב"ם יש להלכות אלו רמז והוראה בכתובים לכן לא היה צורך בנוסף, גם למסור אותם למשה. בכל אופן גם לדעת הרמב"ם רק חלק מההלכות נמסרו למשה ובדורות הבאים המשיכו ללמוד עוד הלכות מהמקרא ומהסברה.

מטבע הדברים אין הדעות שוות ולכל אחד דרך מחשבה משלו. לכן בהלכות שחידשו נפלו מחלוקות. גם בעלי המחלוקת מודים שלדעה האחרת יש מקום, אך לכל אחד נראה יותר כדעתו. "אלו ואלו דברי א-להים חיים", פירושו שאף צד אינו יכול לטעון לאמת מוחלטת. הדעת סובלת את כולם. אך לצורך הנהגת הכלל חייבת להיות הכרעה, וכיוון שהוכרעה ההלכה חייבים לנהוג על פי מה שהוכרע. אך כל עוד לא הוכרעה ההלכה, כותבת הגמרא (נדה ט, ב): "כדאי הוא פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק", אף ביחיד נגד רבים ואפילו במחלוקת על דין דאורייתא. הרב נדל מציין כי יש להמשיך ולדון מה נחשב כהכרעה בהלכה. לדוגמא, האם מה שנפסק בשולחן ערוך נחשב כהכרעה?

3. המידות שהתורה נדרשת בהן

המידות שהתורה נדרשת בהן ניתנו למשה בסיני כדרך ללימוד הלכות חדשות. לדוגמא נעיין בגזרה שווה. גזרה שווה גוזרים רק בין שני נושאים דומים. בדרך כלל לכל נושא בתורה יש סגנון

משלו, ולכן בנושאים דומים נמצא גם סגנון ולשון דומים, מה שמלמד על תוכן דומה ומאפשר השוואה ולימוד בין שני הנושאים באמצעות ביטוי משותף המביע תוכן מיוחד. בגמרא מובא ש"אין אדם דן גזירה שווה מעצמו" (פסחים סו, א; נדה יט, ב). הכוונה היא שלא כל כך פשוט לדעת מתי סגנון שווה בין שני מקומות בא להורות על השוואה עניינית ומתי לא, ולכן אם אין לחכם מסורת של דורות רבים שלמדו שהביטוי השווה בשני המקומות מורה על השוואה ביניהם, אל לו לחדש לימוד כזה מעצמו.

מצאנו לפעמים שחז"ל עושים לימוד של גזרה שווה בין לשון התורה ללשון נביאים. לכאורה אין בזה היגיון. וכי התורה סמכה על מה שיהיה כתוב בנביאים? אך אם נאמר ששימוש בלשון מסוימת מצביע על משמעות מסוימת, הרי שגם השימוש בלשון מסוימת על ידי נביא יכולה להצביע על כוונת הלשון בתורה. כך לומדים בגמרא בדרך של גילוי מילתא (ב"ק ב, ב) שנגיחה הכתובה בתורה היא בקרן ואפילו תלושה, מהפסוק בנביא "ויעש לו צדקיהו קרני ברזל ויאמר באלה תנגח את ארם".

בגמרא בסוכה (כז, א) לומדים בגזרה שווה שחובה לאכול בסוכה בלילה הראשון של סוכות כפי שחייבים לאכול מצה בלילה הראשון של פסח. שם לומדים זאת מהביטוי "חמשה עשר" המופיע בפרשת אמור כשמוזכר חג הסוכות (ויקרא כג, ו) וכשמוזכר חג הפסח (ויקרא כג, לד). לביטוי "חמשה עשר" יש משמעות מיוחדת, מכיון שהיינו יודעים שפסח מתחיל בחמישה עשר לחודש הראשון גם בלי הביטוי "חמשה עשר"².

קעת נמצא את התוכן המשותף. בפסח האיסור הוא רק על אכילת חמץ. כיצד אם כן יהיה היכר שהמצווה נכנסה לתוקפה אילו לא היה חיוב לאכול מצה? דורשים חז"ל: "בערב תאכלו מצות" - בלילה הראשון הכתוב קבע אכילת מצה חובה, וכך יש לנו היכר שהמצווה נכנסה לתוקף. גם בחג הסוכות החובה היא לאכול סעודת קבע בסוכה, ויכול אדם לאכול סעודות ארעי אפילו כל החג ולא לשבת בסוכה. איך אם כן יהיה לנו סימן היכר ברור שהתחילה המצווה? על ידי שנקבע שחובה לאכול סעודה בסוכה בלילה הראשון של סוכות כמו אכילת מצה בלילה פסח.

4. לפנים משורת הדין וגזרות דרבנן

כאמור, לרעיון אין גבולות. מאידך, ההלכה חייבת להיות מוגדרת ומדויקת. לכן כאשר דין תורה קובע גבול מסוים, ניתן להמשיך את הרעיון שבתורה ולהרחיב את גדר החיוב. לפעמים ההרחבה נשארת בבחינת "לפנים משורת הדין" (כגון המשיב אבידה לאחר ייאוש הבעלים). הגמרא כותבת (ב"ק ק, א), "את המעשה - זה הדין, אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין", ומכאן שגם לפנים משורת הדין הוא מדאורייתא. התורה אינה מחייבת לנהוג כך, אך אדם ישר יעשה כן, כל אחד לפי מידתו ומעלתו. לפעמים חכמים הם המרחיבים את גבולות המצווה והופכים את ההרחבה למצווה מדרבנן, על פי הציווי "עשו משמרת למשמרת" (יבמות כא, א). הרחבה זו יכולה להיות באמצעות "אסמכתא" (מלשון סמך) מן התורה, כגון כל הפעולות האסורות בשבת משום שבות, הדומות למלאכות האסורות. אך יש שחכמים הרחיבו את גבולות ההלכה ללא אסמכתא. במקרים אחרים תיקנו חכמים על דבר שכשלעצמו אינו שייך לאיסור, אלא התקנה נועדה למנוע

² בפרשת בא כתוב: "...והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחודש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערביים... ואכלו את הבשר בלילה הזה... וביום הראשון מקרא קודש... בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות...". לומדים מכאן שהחג מתחיל בט"ו גם מבלי שנכתבו המילים "חמשה עשר".

מהאדם לעבור על איסורי תורה, כגון האיסור לקרוא בשבת לאור הנר (שמה יטה את הנר ויעבור על איסור מדאורייתא).

במחלוקת חכמים אם לגזור גזרה דרבנן או לא, מקור המחלוקת אינו בידיעת ההיסטוריה, אם נגזרה גזרה כזו בעבר או לא. המחלוקת נובעת מכך שיש הסוברים שראוי להרחיב את גבולות ההלכה בדין הנידון ולהפוך את ההרחבה לדין רבנן (אם מתוך לימוד של "אסמכתא" ואם משיקול דעת שלהם), ואילו אחרים סוברים שאין ראוי להרחיב בנידון את גדר ההלכה מעבר למה שנקבע בתורה.

גם משה רבינו קבע הלכות דרבנן אשר הועברו במסורת הדורות.

5. סברא כמקור הלכתי

מסורת התורה שבעל פה שמשה קיבל מסיני היא שסברה המתקבלת על דעת חכמים, פוסקים על פיה הלכה. אין הכוונה להיגיון הבסיסי שעליו דיברנו בהקדמה לפרק, אלא לסברא שאפשר לומר בה גם אחרת.

לדוגמא, מובא בגמרא (ב"ק מו, ב) שבמחלוקת בין שני אנשים על בעלות על חפץ, הבעלות תיקבע על פי הכלל ש"המוציא מחבירו עליו הראיה". בתחילה הגמרא רצתה ללמוד את הדין מפסוק, על כך מקשה הגמרא: "הא למה לי קרא, סברא הוא". רואים מכאן, שדבר שאפשר לדעת מסברא, אין מחפשים אותו בתורה. בתורה נחפש את המצוות שלא היינו יודעים מעצמנו.

האם השכל מחייב לומר ש"המוציא מחבירו עליו הראיה"? לא. היה אפשר לומר שיחלוקו, או שהחפץ יופקד בבית דין עד שיתברר נושא הבעלות. אך ברגע שחכמים קבעו מסברא שהחפץ נשאר בבעלות מי שמחזיק בו עד שהצד השני יציג הוכחה שהחפץ שלו, כך היא ההלכה. כמובן, צריך לדון מסברא באילו מקרים הדין חל, ועל כך יש מחלוקות ידועות ונכתבו ספרים שלמים. גזרת הכתוב הוא הקצה האחרון של הסברא.

לדוגמא, דין "טמון באש". לדעת חכמים בנזק שנגרם על ידי אש המזיק פטור מלשלם על דברים טמונים (מכוסים) שאינם נראים לעין. דין זה נלמד מהמילים "או הקמה" (שמות כב,ה), שמהן דורשת הגמרא: "מה קמה בגלוי אף כל בגלוי". הסברא כאן היא שאדם המדליק אש צריך להסתכל וליזהר לא להזיק לסביבתו, אך אין הוא מחויב להיזהר כל כך מדברים שאינם "גלויים" ואין באפשרותו לראות. מעצמנו לא היינו יודעים ולא היינו חושבים שכך הוא הדין, אך ברגע שהדברים נלמדו, אנו יכולים להתבונן ולמצוא את הרעיון הגלום בהם.

6. סיכום

בימינו כאשר באים לפסוק הלכה חדשה, נוהגים לעיין בראשונים ובאחרונים, לדמות דבר לדבר וכך להגיע לפסיקת ההלכה. הגר"מ פיינשטיין היה ייחודי בדור האחרון בכך שנהג לפסוק פעמים רבות ישר מתוך הגמרא. מתוך דברי הרב נדל ניתן לראות כמה רחוקים אנו מדרך הפסיקה המקורית. תקוותי היא שנוכל להיעזר בדבריו כדי ללמוד את המעט שבמעט ממה שאבד.

שיטתו של הרב נדל מתייחסת לתורה שבעל פה כאל יצור "חי", שצמיחתו החלה מייד לאחר קבלת התורה שבכתב ועם השנים התפתח. בכך יש דמיון בהיבטים מסוימים לראייה אקדמית של ההלכה. אך עם זאת, לשיטת הרב נדל כל הכללים, הן לקביעת ההלכות בתורה שבעל פה והן תקנות חז"ל, נקבעו על פי הוראות ברורות שהקב"ה נתן למשה, כאשר נקודת ההסתכלות הינה עניינית ואין בה מקום לשיקולים זרים.

ב. פרשנות לספר בראשית

הגישה הרעיונית של הרב נדל לנושא מתבססת על פרשנות מרחיבה של דברי הרמב"ם במורה נבוכים. בהמשך נביא את העקרונות הכלליים, ולאחריהם נביא שלוש דוגמאות ספציפיות. רוב הספר עוסק בנושא זה ולכן יש לראות בהמשך הדברים טעימה בלבד.

1. עקרונות כלליים

מטרת הסיפורים בתורה היא ללמד אותנו מוסר. התורה איננה ספר היסטוריה, מדע או פילוסופיה. מאידך, ההזדהות וההתחברות לסיפור אמיתי גדולות לאין ערוך מסיפור שאינו אמיתי. לכן ברור שהתורה תתאר לנו את תהליך ההתפתחות של עם ישראל באופן שאכן התרחש, כדי שהרושם המוסרי עלינו יהיה גדול יותר.

לשון התורה מדוקדקת לפי כללי הלשון. כל קמט בלשון התורה מדויק להפליא ובא ללמד משהו. הלשון היא היפה והספרותית ביותר.

לא תמיד הפירוש המילולי לפי כללי הלשון בלבד הוא הפירוש הנכון. לפעמים אין בהבנה המילולית ולא כלום, אלא הבנת הפסוק מגיעה מההקשר והתורה מדברת בלשון מליצה, משל, חידה או אפילו בדיחותא. התורה מדברת בכל דרכי הלשון שאנשים נבונים רגילים להשתמש. יש לחלק בין צורות כתיבה שונות על פי כללי הלשון ודרכיה.

א. כתיבה כפשוטה, אף שגם בכתיבה זו יש משמעות לצורת הביטוי. לדוגמא, קריאת משפט בתמיהה הופכת את משמעות המשפט. באופן כללי בכתיבה פשוטה הדברים מתפרשים כלשונם. למשל כשהתורה כותבת שאדם חי מאה ושלושים שנה והוליד את שתי, ואחרי הולידו את שתי חי עוד שמונה מאות שנה, אנו מפרשים ומבינים את הדברים כפשוטם וכמשמעם המילולי.

ב. כתיבה בלשון מליצה, משל או חידה. לכתיבה זו יכולות להיות משמעויות שונות:

1. המשל הוא סיפור שהעובדות בו אינן העיקר, וייתכן שאין כאן עובדות כלל, אלא רק רעיונות שהכתוב בא ללמד, כגון סולם יעקב.

2. העובדות הן אכן כפשוטן וכהווייתן, אך הן באות להורות על דברים שמעבר למובן הפשוט.

3. המילים אינם משמשות במשמעותן המילולית, אלא במשמעות רחבה או מושאלת.

לפעמים מצורת הלשון ברור שיש להבין את הכתוב כמשל, אך לפעמים יש ספק בדבר. ההכרעה בעניין זה תהיה שכלית. דהיינו, אם נראה לנו שהסיבה שבגללה אנו חושבים שמדובר במשל היא מוכרחת המציאות, ולא נראה הגיוני לפרש את הדברים כפשוטם, אזי נפרש את הכתוב כמשל. אם לא, אזי אין לנו סיבה להוציא את הדברים מכדי פשוטם. לעולם אין צורך להכריע בין ההיגיון לסמכות התורה.

2. סיפורי התורה

לפעמים לכל פרט בסיפור יש חשיבות וניתן ללמוד ממנו משהו, אך יש מקרים שהתורה רוצה למסור לנו רעיון חשוב, ולשם כך היא מספרת סיפור הכולל פרטים שאין להם חשיבות עצמאית. במקרים אלו כל מטרת הפרטים בסיפור היא שהסיפור יהיה כתוב בצורה שלמה ולא מקוטעת, כמו שיכתוב סופר. התורה אינה מקמצת במילים. כשהיא רוצה למסור לנו סיפור שהעניין הכללי שלו חשוב ועמוק, היא תספר אותו בדרך ספרותית נאה ומרשימה. הרמב"ן כותב שסיפורי האבות הם בגדר "מעשי אבות סימן לבנים", ועיקר הכוונה בזה היא שעלינו ללמוד ממידותיהם של האבות. אם באים עלינו צרות ורדיפות, אל לנו להיבהל. הקב"ה מנהל את עולמו, וכל מה

שהבטיח יתקיים בזמן ובאופן הראוי. אנחנו נמשיך לעבוד את ה' בכל מצב, כמו האבות שעמדו בכל הניסיונות, וכל מה שהובטח להם התקיים.

3. בריאת העולם

המושג "יום" בבריאה אינו יממה, שהרי רק ביום הרביעי נבראו המאורות, ככתוב "והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים". גם מצינו בדברי חז"ל "יומו של הקב"ה אלף שנים" (ב"ר ח, ב). אלא שהביטוי שהתורה נוקטת "יום אחד" וכו', לפי משמעו המילולי מורה על יממה אחת. אכן הרמב"ם וקדמונים אחרים סברו שכל יום מששת ימי בראשית נמשך יממה אחת, משום שלא היתה להם סיבה לסבור אחרת. אך לנו יש סיבה לחשוב כך. אין ספק שהכתובים לא התכוונו למשהו שהשכל מוכיח את היפוכו, ולכן נפרש את הפסוקים בלשון מושאלת, כמליצה או משל, לפי מה שכללי הלשון ודרכיה מתירים לנו. זהו גם הפירוש הנכון לאמיתה של תורה.

ישנן הוכחות מדעיות רבות לכך שתהליך התפתחות העולם התרחש על פני מיליוני שנים. טעות היא לחשוב שהכול שקר. בענייני פיקוח נפש – העניינים החמורים שבתורה – אנו סומכים על המדענים ללא פקפוק. כשרופא נותן תרופה שייצרו לפי נוסחאות מדעיות, או מנתח את העין או את המוח באמצעות מכשירים מתוחכמים – אתה סומך עליו. אין אתה חושש שאולי הוא משקר. גם לגבי קביעת גיל העולם אין סיבה לחשוב שהמדענים משקרים. ובאמת, גם הסברה הפשוטה נותנת כך. אנו רואים שכל שינוי בטבע לוקח זמן. כל דבר המשתנה ומתפתח, משתנה לאט לאט. אם כך מסתבר שגם המעבר מתווה ובוהו, מן ההילי (החומר הראשוני), להתגבשות החומרים שבטבע, ואחר כך היווצרות כל היצורים הבאים אחריהם, הכול היה בתהליכים ממושכים. האמונה בבריאת העולם היא האמונה שהיתה התחלה, שהזמן התחיל פעם. לשאלה כמה זמן עבר מההתחלה אין משמעות עקרונית.

המסורת שבידינו שלפיה מניין ימי עולם הוא 5769 שנים, היא ברורה ואמיתית, וצריך רק לדעת מהיכן המניין מתחיל.

4. בריאת האדם

בפסוקים "נעשה אדם בצלמנו", ו"ויבא א-להים את האדם" (בראשית א, כו-כז), אין הכוונה לאדם פרטי ששמו אדם. האדם בה"א הידיעה הוא שם המין. תיאור יצירת האדם "עפר מן האדמה" הוא בדרך משל ומליצה. העפר הוא החומר שממנו נוצרו גם בעלי החיים. הספורנו (בראשית ב, ז) כותב שהאדם נוצר תחילה ביחד עם בעלי החיים כ"נפש חיה", כלומר נפש חיונית "בלתי מדברת", ואחר כך ניתן בו צלם א-להים השכלי. הספורנו הגיע לכך רק מפירוש הפסוקים. היה קשה לו הפסוק "וייצר ה' א-להים את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה". הלא "נפש חיה" הוא התואר של בעלי החיים מהיום החמישי והשישי לבריאה! מכאן הגיע הספורנו למסקנה שהתורה מתארת כאן שוב את תהליך בריאת האדם מתחילתו, לפני שניתן לו צלם א-להים. לעניין פירוש הפסוק, הרב נדל מעדיף את פירושו של רש"י על פני פירוש הספורנו. אך לגופו של עניין הרב נדל מקבל את תפיסתו הבסיסית של הספורנו, שלפיה בריאת האדם בצלם א-להים היא סופו של תהליך ארוך

שראשיתו ביצור לא שכלי, השייך לקטגוריה של בעלי החיים, והוא הולך ומתקדם עד שניתן לו השכל האנושי, ובמקביל גם הצורה הפיזיולוגית של האדם המוכר לנו.³

5. המבול

המבול היה אירוע מקומי בקדמת עדן, באזור הסהר הפורה. הפסוקים (בראשית ז, ז) "לשחת כל בשר... מתחת השמים כל אשר בארץ יגווע", המעידים לכאורה על מבול כלל עולמי, מתייחסים למבטו של האדם החי בסביבת המבול, שכלפיו נאמרו הדברים. בשבילו, בעבור הסביבה שלו, כל מה שהוא רואה ויכול להתייחס עליו זהו כל העולם.

יש לכך ראיה מהגמרא (בכורות נה, א) האומרת: "הנודר ממימי פרת אסור בכל מימות שבעולם". הסיבה לכך היא שמקורות הפרת גבוהים, וממילא כל מימי האזור ניזונים מהם. אך האם אין בכל העולם מקומות גבוהים יותר ממוצא הפרת, שאינם ניזונים ממימי? ודאי שיש. לשון הגמרא "כל מימות שבעולם" פירושה בכל האזור, בכל המזרח התיכון. זהו כל העולם למי שחי באזור זה. ועוד ראיה: בגמרא בזבחים (ק"ג, א) נחלקו ר' יוחנן ור'ש לקיש אם המבול ירד גם בארץ ישראל. לכאורה, האם ארץ ישראל איננה "מתחת השמים"? מכאן רואים שאפשר לפרש שמי המבול לא כיסו את כל העולם.

כדוגמא לצורת פרשנותו של הרב נדל, נתייחס למספר פסוקים מפרשת המבול, בתמצות רב. א. "ויראו בני האלוהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו" (ו, ב) - דברי חז"ל המפרשים שמדובר במלאכים "שהתקלקלו" הם בדרך משל (ראה בראשית רבא כו, ה) שם מפרשים את הפסוק כך: "רשב"י קרא להון בני דייניא, רשב"י מקלל לכל מאן דקרא להון בני א-להיא". אפשר לקרוא להם בני האצולה, העשירים, האליטה החברתית. הם נהנים ממוסיקה, אומנות ואפילו מדע, אך הם גם מושחתים מאוד. להמון העם הם כמובן אומרים שצריך להיות מוסריים. אבל הם אינם מציבים לעצמם גבולות. להם כל התועבות שבעולם מותרות. כמו האצולה המושחתת בכל התקופות הם לוקחים לעצמם נשים יפות ותרבותיות ללא הגבלה מוסרית.

ב. "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום" (ו, ה) - בני האצולה ישבו במיטב הארץ. גם אחרי שגן עדן נסגר בפניהם, הם נשארו בסביבת ארצות הסהר הפורה. הם עשו שם את כל התועבות שבעולם. את האנשים הפשוטים והעניים שלחו לארצות רחוקות לחפש להם את מחייתם.

ג. "ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה..." (ו, ז) - הקב"ה רוצה למחוק כליל את המציאות המושחתת הזאת. בדין שמים לפעמים לוקים גם אלו שאינם האשמים העיקריים, אלא נמצאים בסביבה הקרובה: "בהדי הוצא לקי כרבא (=עם הקוץ לוקה גם הכרוב)" (ב"ק צב, א). לעתים ההסבר לכך הוא שהם היו יכולים למנוע את החטא ולא מנעו,

³ גישה נוספת מובאת ע"י פרופ' שרודר בספרו 'המדע והא-להים'. לדעתו (על פי רמב"ן בראשית ב, ז), לבני האדם שקדמו לאדם הראשון היתה חסרה ה"נשמה", ובמקומה היה בהם "נפש" בדומה לחיות. רק באדם הראשון לפני כ-6,000 שנה, נטע ה' את ה"נשמה". מועד זה תואם גם את תחילת התפתחות הכתיבה, המייצגת את סיום התקופה הפרה-היסטורית. יכולת הכתיבה משקפת את הנשמה המעלה את האדם מעל לבעלי החיים.

ולעתים הסבר אחר, הכול בדין ובחשבון. גם בעלי החיים יימחו. הבריות הנמוכות מהאדם נבראו בשביל האדם, ואם האדם לוקה גם הם לוקים.

כאמור, הרחק מהאצולה המושחתת חיו עוד הרבה אנשים בעולם שלא היו קשורים אליה. הם היו אנשים פשוטים שעבדו קשה למחייתם וחיו במקומות מרוחקים. אין סיבה לחשוב שהקב"ה העניש גם אותם. מסתבר שהמבול היה רק בארצות הסהר הפורה ולא בחלקי עולם אחרים.

ד. "שנים שנים באו אל נח אל התיבה" (ז, ט) - משמע שבאו מאליהם. בעלי החיים מרגישים מראש שעומדת להתחולל רעידת אדמה או סערה, ולכן הם החלו לברוח ולחפש מסתור. משמצאו את התיבה רצו להיכנס, ונח קיבל רק שנים מכל מין.

ה. "נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו" (ז, יא) - זהו תיאור ציורי לירידת גשמים עזים, מלווים ברעידות אדמה והתפרצויות וולקניות ("ברותחין נידונו", ר"ה יב, א), עד שכל האזור הפך לאגם ענקי. באזורים אחרים בעולם אולי לא ידעו כלל שיש מבול.

ז. "וישלח את הערב" (ח, ז) - העורבים רגילים לעמוד על הארץ. כל עוד העורב לא מצא קרקע יבשה, הוא המשיך להסתובב סביב התיבה. מאידך, היונה חונה במקומות גבוהים, וכשמצאה עלה זית שלא נמחה במבול, הביאה אותו לנח.

ז. "ויבן נח מזבח" (ח, כ) - מקובל לחשוב שלדעת הרמב"ם נצטוונו להקריב קרבנות כדי שלא נימשך אחר מנהגי עובדי עבודה זרה, אלא נקריב קרבנות על פי גדרי התורה. שואלים כולם: היעלה על הדעת שהתורה מצווה עלינו ציוויים רק כדי שלא נימשך אחר זרים?!

אלא הרמב"ם אומר כאן דבר מאוד עמוק. יש לאדם רגש פשוט ויסודי - הוא רוצה להיאחז במשהו, והוא אינו יכול לחשוב על הקב"ה רק כעל הבלתי-נתפס, המשולל מכל תואר, וכמו שאומרים המקובלים שאפילו את ה"איך" אי אפשר לייחס לו. אף שהרגש הזה הוא בניגוד לעמקות השכלית הנדרשת מן האדם, בכל זאת האדם הוא חושני, והוא צריך משהו לתפוס בו את המחשבה, ואכן הקב"ה מתחשב בזה. אדם הראשון, קין, הבל ונח כולם הביאו קרבן לה'. האדם רוצה לפנות לה', להרגיש את נוכחותו, להרגיש שהוא עובד אותו. עליית הקרבן באש עושה רושם. הרגש הזה יכול גם לסטות לעבודה זרה, ועל כן התורה מזהירה אותנו מייד אחר מתן תורה: "אתם ראיתם כי מן השמים דיברתי עמכם, לא תעשון אתי אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם". הקב"ה דיבר אתכם "מלמעלה", מן הבלתי מוגבל, לכן היזהרו מההגשמה, ואל תעשו פסל בשביל לסמל את הא-להות. "מזבח אדמה תעשו לי". כשאתם עושים מזבח לעבודת הקרבנות, הגם שזה צורך יסודי של האדם וה' מתחשב בו, עשו אותו פשוט וכו'. גם הקרבנות יהיו רק מן הטהור, מהעדין ומהתמים (תווי הפנים של בעלי החיים הטהורים עדינים ותמימים).

6. סיכום

הייחודיות בתפיסתו של הרב נדל מתבטאת בכך שלשיטתו בנוסף לדיוק וניתוח, הציר המרכזי בהבנת המקרא הינו ידיעת כללי לשון המקרא ודרכיה. הוא משתמש בכך בין היתר גם כדי ליישב באופן אקטיבי את הסתירות שבין המקרא למדע. יהיו שיראו בכך "אפולוגטיקה", אך לשיטתו זו בדיוק הדרך להגיע לשימוש נכון בכללי ודרכי הלשון ולהבנה אמיתית בתורה.

סוף דבר

הספר נוקט בזווית הסתכלות חדשנית ומקורית העולה בקנה אחד עם רוח התורה והאמונה, תוך שהוא נוגע ומיישב סוגיות שהאדם המודרני עשוי להתלבט בהן, בניתוח שכלתני ועקבי שגם אנשי אקדמיה ימצאו בו עניין.